КУЛЬТУРА, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА АСИМІЛЯЦІЯ

написав

П. ПОНЯТЕНКО

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
В КАНАДІ.

КУЛЬТУРА, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА АСИМІЛЯЦІЯ

НАПИСАВ

П. ПОПЯТЕНКО.

Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Культура та її інтереси останними часами зробились справжним щитом, захисту якого стали шукати з однаковою охотою взаїмно ворожі собі табори.

Ще не так давно видів світ великі міжнародні свари та війни, подиктовані інтересами ріжних пануючих династий і монархів, дальше релігійним фанатизмом, та звихненими нахилами як поодиноких верховодів — авантурників, так і цілих суспільних кляс. В суги річи, справа міжнародних непорозумінь, свар та війн й тепер здебільшого та сама; але всесторонний розвиток громадянського житя та широка свобода слова в більшости европейських країн не дозволяють вже тепер з таким цинїзмом сильному нападати слабшого, не дозваляють натурам з зажерливими нахилами та з хижацькою вдачею дусити своїх сусїдів та рабувати чуже добро. Тепер вже стало не зручно робити все се так отверто, як то робилось в 17 і 18 віках. І от, про людське око, для приспаня людського сумлїня, в таких випадках тепер вважаєть ся потрібним хоронитись перед осудом громадської опінії плащиком культури та її інтересів.

Коли в 16 віці іспанські та портуґальскі авантурники під проводом Кортеса, Веррацано й других, — просто рабували тубольців Америки й закладали серед них кольонії для більшого визиску, то вже тепер Бельґійці в Конґо, й Німці в Гереро — хоч виробляють ма-

ло не те саме, але ганебні свої вчинки мусять вже прикривати перед широким світом й сумлінєм людського говореня, що вони все роблять для поширюваня культури, що повнять вищу цивілїзаційну місію.

Та коли таке недоладне маскованє грабежників може ошукати тільки дуже довірчиву й недосвідчену людину, то в инших знова випадках — де насильство й рабованє провадить ся вже від довшого часу й не такими то дуже грубими й нелюдськими способами, то насильникам й рабівникам вдасть ся нераз входити за правдивих просвітителїв, а їх шкідлива робота здобуває собі в людий признанє й пошану, так як би вона справдї приносила користь правдивій культурі.

З таким непорозумінєм що до вірної оцінки діячів і їх роботи стрічаємо ся найчастїйше там де якийсь оден нарід хоче винародовлювати (асимілювати) другий — й там де якийсь нарід розбуджуєть ся до самостійного національного житя. Як прихильники ассиміляцій, так само й прихильники й оборонцї народних відроджень провадять й боронять свою роботу не ради неї самої а все покликують ся на культуру й цивілїзацію. Кажуть, що все вони роблять для вищої культури. Тут, вороги йдуть один проти другого війною на житє або на смерть, а на їх боєвих прапорах однакові гасла: „інтереси культури". Річ очевидна, що гасло одного з ворогів мусить бути фальшиве, й маскувати якісь инші інтереси далекі правдивій культурі. Але збагнути, котрий саме з ворогуючих є вороною, а вбрав ся в павине пірє? Як про се розвідатись. А дізнати ся конче треба, аби знати кому вірити й кого слухати.

Вище порушене питанє, особливо цікаве для того народу, який самий бере участь в боротьбі за своє національне відродженє і житє — та зазнає на собі ворожих ударів асиміляторів. Се питанє дасть ся розвязати і лекше зрозуміти тодї, коли ми зясуємо собі зміст, природу та задачі культури і пояснимо становище культури до національного момента в житю людськости.

КУЛЬТУРА, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА АСИМІЛЯЦІЯ

КУЛЬТУРА І ЦИВІЛЇЗАЦІЯ.

Слово „культура" розуміеть ся деякими ученими досить широко і вважаеть ся за однозначне зі словом „цивілїзація". Деякі учені звужують значінє слова „культура" і відріжняють його від того, що розуміеть ся під словом „цивілїзація". Та се відокремленє не має ще виразно зазначених границь і є покищо більше — менше штучне. Ми беремо слово „культура" в ширшому його значіню і розуміємо в нїм найвисший степень духового розвитку, громадського устрою і відносин, та матеріяльних придбань, які осягла в боротьбі з природою та в спільному житю европейська людність.

Отже слово „культура" як рівнож і слово „цивілїзація" хоч і загально вживані, але в їх найвищому значіню вони не є ще чимсь виразно означеним, від себе відмеженим, і те з чого вони складають ся походить з ріжних прикмет та здобутків, які осягнули поодинокі народи — нації. А серед націй — говоримо головно про нації европейські — у одних стоїть стан освіти вище як у других, у других знова громадський лад вище; у третих може бути більше матеріяльних надбань і т. д. Зрозуміло

після сего, що культура окремих народів часом — річ досить умовна. Між так званими культурними народами є такі, котрі досягли найвищого степеня культури на сей час; але є знова й такі, що можуть рахувати ся культурним хиба в порівнаню з блищими по розвою сусїдами, а стають не культурними, або лише в части культурними, в порівнаню з народами, що з найбільшою силою, розмахом та повнотою розвинули у себе всї зазначені прикмети культурного житя.

Три галузи Культури.

Все, що входить в розумінє такої загально-европейської культури, дїлить ся на три галузи, які хоч тісно сполучені одна з одною і переплїтають ся, але всеж таки охоплюють кожда відмінні в головних рисах елєменти культури, а власне:

1) Громадської культури; 2) Матеріяльної культури; і 3) Духовної чи інтелєктуальної культури.

Перш, ніж перейти до заміток над окремими галузями загально европейської культури, мусимо зазначити, що сама та культура не є чимсь самостійним. Европейська культура, як побачимо з того, що буде дальше сказано, сама є тільки галузею, частиною більшого культурного дерева, що зветь ся загально-людською світовою культурою.

Колиска Культури.

О скілько історичні памятники дозволяють, і о скілько людський розум зміг заглянути вглубину віків і прочитати пошарпані сторінки великої книги минулого, наука зазначує,

що колискою загально-людської культури була не пишна Европа, а зародилась вона поза Европою, на берегах ріки Нїлю в Египтї, та ріках Тиґру і Евфрата (Асіро-Вавилон). Наука доказує, що першими творцями та апостолами культури були не горді арійські (білі) народи Европи, а були ними Арійцї північної Африки та передної Азії, а також мішанцї тих Арійців з чорноскірими та жовтоскірими расами, а почасти й самі ті раси. В той час, як Египет вже мав велику культуру, прадїди Греків мешкали ще в печерах. Народи середземно-морського побережа — Греція, Рим і другі, — що були першими поширителями культури в Европі, розвинули свою культуру не самостійно, а завдяки впливам Фінїкіян, які самі виховувались на египетсько - асіро - вавилонській культурі. Початки сеї культури на европейському побережу Середземного моря добре прищепились і дали в Греції, Римі буйні паростки. Та, ще й пізнїйше европейська культура мала допомогу з Азії та Африки. Так, наприклад, коли під ворожим подихом папської теократії та теократії патріярхів паростки почали були всихати і вянути, т осправу культури вратувала сила, яка прийшла з нова з поза Европи. Такою силою були Араби, що животворною грозою пронеслись понад побережем Середземного моря, стали твердою ногою на Піренейському півострові (в Ішпанії) і тут знова запалили світло культури, яке почало звідси поширюватись по цїлій Европі, проганяючи скрізь темряву нового варварства.

Всї народи здібні творити культуру.

В дальшім поширюваню, занесена в пер-

ший раз Фінікійцями, а в другий раз Арабами, культура в Европі ставала чимсь відмінним (инакшим) від свого первісного жерела. Як побачимо далї, що забуванє безпосередного і тісного звязку нинїшної европейської культури з культурою яка зародилась давно в Египтї та в Асіро-Вавилонї — доводить часом, до необережних висновків і заключень. Іґнорованє те доводить до того, що ми надаємо надмірну вагу европейським народам, як виключним творцям культури, перед народами инших континентів. Досить згадати приклад французького соціольоґа Ш. Летурно, котрий думає і пише, що до культурного житя й творчости здібні лише білі люди, жовті — ще сяк так; а чорні — то вже рішучо нї. Тим часом, вже з попередного ми бачили, на прикладї Египту, що се далеко не так, як каже Летурно. Білий чоловік, хоч він і панує тепер над цїлим світом, мусить все таки памятати, що він не все був на чолї поступу; що до того поступу й культурної працї здатні та причетні й кольорові раси. Не кажемо вже про згаданих Арійцїв Азії та Африки, не кажемо про такі азійські народи як Китайцї, але й чорноскірі Неґри — яких довгий час в Европі мали за сотворіня не гідні назви людини — й вони, ті Неґри з року-на-рік роблять значні успіхи на шляху культурного поступу. В супереч запевненям. Летурно, Неґри в Злучених Державах Америки, мають власні вищі наукові заклади, десятки тисяч народних шкіл, богато часописий, просвітні та фінансові орґанїзації, а посеред численної інтелїґенції видатних вчених, бесїдників і писателїв. Та й взагалї досвід довів факт, кажучи словами антропольоґа Шафгавзена правдивість думки, що „нема раси, котраб по своїй натурі була нездатна до вищого розвитку, до твореня культури". Але вернемось до культури в Европі.

Громадська Культура. Всї народи запозичають культуру у других.

Спостерігаючи у ріжних народів окремі складові елєменти культур, ми не можемо не зауважити, що як культура матеріяльна, так і культура громадська в своїх вищих формах мають нахил ставати, скорше чи пізнїйше, властивими всїм народам землї. Візьмім хочби громадську культуру, в обсяг якої входять: родина, громада, держава з їх правними і звичаєвими нормами. Тут ми бачимо, як майже у всїх европейських народів відносини і права членів родини, членів громад, підданих — складають ся і нормують ся майже після одного моделю; обмежують ся, а потім і зовсїм падають права і привілеї окремих суспільних станів, клясів, а зростають на їх місце права і значіня особи, як такої супроти прав єї до родини, громади, та держави. Державний лад всюди, незалежно від форми орґанїзації уряду, чи то монархія, чи республика — йде від абсолютизму, олїґархії, до конституціоналїзму, а далї до парляментаризму.

Норми, права, полїтичний і громадський лад одного народу, вироблені сим народом самостійно, або під впливом норм і ладу своїх сусїдів, можуть стати і стають жерелом наслїдуваня за взірець і другим народам; при чому той народ, що запозичуєть ся у других не губить нї своєї самостійности, нї своєї національної відмінности. Приміром, реформи росій-

ських царів Петра І., Катерини II.; та Олександра II. були наслідуванями по части німецьких і французьких взірців, та проте вони не змінили Росії під взглядом національним і не наближили Росіян до німецького чи французького народного типу. Далї Японія, запозичивши з заходу норми горожанського та публичного права, запозичивши полїтичний лад, не втратила своєї національности, так само як не втратила єї нї Турція, нї Персія, що від азійського деспотичного абсолютизму перейшли до европейського конституціоналїзму. При таких запозиченях швидче буває таке, що народ не губить свої національні риси, а навпаки запозичене добро пристосовує собі до нових національних відмінностий, пристосовує до народних потреб. Національність, що позичила добро у когось так нїби забарвлює його своїми національними фарбами. Про сей процес зафарблюваня запозичених культурних вартостей, буде у нас докладнїйше мова коли будемо говорити про розповсюднюванє вартостей духової культури.

Мандрівка матеріяльної культури.

Ще збільшою легкістю і скорістю, як елементи громадської кульбтури, передають ся на далекі простори від одного народу до другого придбаня матеріяльної культури, бо матеріяльна культура ще менше як громадська культура є сполучена з творчістю виключно якоїсь нації. Так звана матеріяльна культура складаєть ся з усїх винаходів і вигадок, удосконалень і улїпшень, що допомагають людям вдоволити свої житєві конечні і перші потреби, що не тільки увільняють людий від залеж-

ности сил природи, а навпаки допомагають ті сили опанувати, полекшують й прискорюють взаємні зносини. Всякі машини, способи перевозу, телеґраф, телефон і т. п. — все се складає матеріяльну культуру. Поза — національність сеї культури — річ очевидна. У ткацькому варстатї Гвайта нема нїчого анґлїйського, в бездротному телеґрафі Марконія немає нїчого італїйського, в ґрамофонї Едисона нїчого американського, в монопляні Блеріо нїчого французького. Технїка вся поза-національна, і в своїй найвищій формі вона мандрує всюди, куди кличе її розвиток продуктивних сил та капітал, гроші. Персія, без нїякої втрати і шкоди для себе може переняти всї найновійші технїчні здобутки з цїлого світа і покористуватись ними.

Звичайно, се не значить, що те користуванє ся новою удосконаленою технїкою не спричинить ся до певних змін в національній вдачі народу, який ту технїку переймає, бо вони, сї зміни будуть наслїдком дальшого розвою етнїчної одиниці, а не чужими національними рисами нїмецькими чи анґлїйськими, прищепленими разом з запозиченими нїмецькими, чи анґлїйськими машинами. Що се правда, про те свідчить приклад культурного поступу Японії й инших народів.

Запозичаня в области духової культури.

Трохи инакше справа виглядає в обсягу духової чи інтелектуальної культури. Коли говорить ся про духову культуру, то маєть ся на увазї всю духову діяльність людскости в найширшому значіню сього слова, а власне: релїґію, етику, фільозофію, поезію, науку шту-

ку та всї мови. Всї сї елементи духової культури, на перший погляд, нїби також поза-національні бо мають риси вселюдського придбаня. От хоч би релїґія та фільозофія. Хиба ми не бачимо, що одну й ту саму релїґію визнають ріжні народи. Православіє — Великороси, Українцї, Греки, Болгари й прочі; католицизм — Поляки, Французи, Італїйцї та ще деякі народи; або навпаки — члени одної народности подїлені на ріжні релїґійні громади. Між Нїмцями — є католики і протестанти; між Сербами — православні, католики і мусульмани й т. д. Так само ріжні фільозофічні системи, що знаходять собі прихильників поза межами того народу, серед якого первісно виникли, поширюють ся й серед других народів в других краях. Етика й мораль, що складають ся під впливом релїґійних та фільозофічних систем, радше мають клясовий, нїж народний характер. Капіталїст Нїмець має більше спільного, і сходить ся в своїх поглядах з капіталїстом Французом, як з робітником тої самої народности — з робітником Нїмцем. Наука також поза-національна. В законї Лавуаз є про вічність матерії нема нїчого французького; теорію походженя зоольоґічних пород однаково обробляли, як Фрацуз Лямарк, так і Англїєць Дарвін; радій відкрили подруже Кюрі, чоловік був Француз, а панї Кюрі — полька. Професорови І. Мечнікову не завадило його румуно-українське походженє стояти на чолї французького Пастеровського бактеріольоґічного інституту. Професорови Стороженкови, Українцеви з роду і по симпатіях не перешкаджало бути професором московського унїверситету та дослїдувачем творчости ґенїяльного анґлїйського драматурґа Шекспіра. Що до решти зазначених елементів духової культури, то в творчість поетичну, в штуку і в мову вже більше входять національні фарби поруч з загальними. Поезія і штука знають мотиви, сюжети, форми, які є властиві народам мало не всього світу, а поруч з тим в кождого народа з окрема в сих галузях духової культури є свої сюжети, свої мотиви, утворені під впливом відмінної історії, відмінних красот і характеру природи. Ще більше національних рис надає поезії мова народу. Мова — будучи необхідним елементом словесної творчости, — рівночасно є також і самостійним чинником культури, бо містить в вироблених словах цїле богацтво душевних переживань попередних поколїнь; містить цїлий ряд зауважених відносин між предметами, між причинами та наслїдками. Засвоюючи собі рідну мову, кожда одиниця засвоює одночасно не мертві знаки — а живі образи, орґанїчно злучені з минулим народа, з його теперішністю зі всею природою, що оточує ту одиницю.

Майже вся культура дасть ся пересаджувати з ґрунту на ґрунт.

Коли зважити скількість складників культури, що на перший погляд, стоять поза-національністю, зі скількістю тих складників, в яких національна фарба помітна, то легко прийти до висновку, що культура, з малими виїмками, майже вся поза-національна, і дасть ся легко пересаджувати з одного ґрунту на другий. Воно так, але се ще не значить, що культура, а особливо духова культура є вся вільна від впливів і фарб національних; се не

значить, що національність не має жадного значіня для зросту, плеканя й поширеня культури. Те що дерева приймають ся на одному й на иншому ґрунті, ще не значить, що дерева ті могли первісно зрости і викохатись самостійно теж на кождому ґрунті, в кождому клїматї та серед всяких обставин. Поза-національність культури також не значить, що кожде її дерево — галузь -- зростаючи на иншому ґрунті, в иншім клїматї та серед иншого окруженя, ніж первісний ґрунт, клїмат і окружене, не втратить чогось з тих властивостей, що має, і не придбає під впливом нових умов нових властивостей хоч в сути річи овочі будуть ті самі. Тут насуваєть ся порівнанє культури й її здатности розливати ся з країни в країну, — з плеканєм. . . . винограду. Наукою доказано, що родовищем винограду — є Закавказє; а виноград ми тепер находимо в країнах дуже далеких від його первісного родовища. І виноград, не перестаючи бути виноградом; на Кавказї має один смак і властивости; в Криму инші; на Угорщинї инші; а в Бесарабії і Шампанії — знова инші. Будучи делїкатною рослиною полудня, виноград проте може рости, як його добре пильнувати й під Льондоном (в Анґлії — в країнї вогкости та туманів) буде виноград рости також й на Українї і геть на півночи. З того ясно, що культурні здобутки, запозичені одним народом у другого, ніколи в відмінних обставинах не лишають ся такими самими, а все тратять свій первісний вигляд і зафарблюють ся місцевими красками.

Відмінности в Психольоґії думаня людий.

По думці вчених людий, і на підставі до-

слїдів та спостережень, мусимо зазначити факт істнованя відмінностей в психольоґії думаня людий, не залежно від тої чи иншої клясової будови суспільности Сї відмінности повстали у нинїшних народів як наслїдки давно минулого житя предків ріжних народів. Далекі їх предки жили в ріжних обставинах — фізичних середовищах — мали инших сусїдів, инших ворогів, відбували час від часу ріжні мандрівки, скорійше чи повільнїйше переходили від стану дикунів, що бродять лише за звіром до стану кочовників в межах певної землї; від стану кочовників до стану осїлости, від мисливства до скотарства, хлїборобства і т. д. Все се, будучи відмінним для кождого народу впливало як на фізичну так і на духову вдачу ріжних народів ріжно, не в однаковій мірі, сприяло виробленю і зміцненю одних звичаїв і нахилів, а ослабленю других. Не тільки житя далеких предків, а й житя предків близших, житя теперішне — ніколи не було й не є однаковим для всїх народів. Ся неоднаковість житя так впливала, впливає і буде впливати на людий жиючих тепер і на їх нащадків, відбиваючись на души народа, виробляючи відмінні нахили, звичаї смаки і т. д.

Вплив психольоґії думаня на відмінність творчости.

Відмінна психольоґія думаня впливає на відмінність психольоґії творчости,, й тому то в творчости кождого народа являєть ся більше чи менше виразний національний момент, національна закраска чи фарба. Поза-національність культури, а особливо духової культури, не шкодить їй носити ознаки — краски націо-

нальности і, навпаки, національні ознаки не зменьшують в культурних вартостях їхнього загально-людського значіня. Тільки на перший погляд здаєть ся, що ся „двоїстість" культури ніби перечить собі. З приводу тої двоїстости проф. Овсянико-Куликовський висловлюєть ся, що наслідки фільозофічної, артистичної, та літературної діяльности національних ґеніїв є загально людські, се значить: „утворюють богацтво, з якого може користати кождий, хто тільки доріс до того аби те богацтво розуміти і засвоювати собі. Відріжняючись від себе тільки степенями розвою в еволюційнім напрямі, основні норми, або закони льоґічного думаня і розумової творчости є також загально людськими. Але психольоґія думаня і творчости набувають розмаїтости відповідно національностям, і в сьому розуміню відокремлюють наприклад,: німецьку фільозофію, науку, поезію, музику — анґлійську; французьку; італійську; та другі. Ся розмаїтість виявляєть ся не в напрямках, не в „школах" не в ідеях, не в ідеалах, а також і не в техніці розумової праці, а є се — ріжниця психольоґічних звичок-напрямів, по яких йде думка й творчість, се — ріжниця в інтимних рухах думки, що лежать поза свідомістю. В сьому власне виявляєть ся своєрідність, окремішність національно-розумових облич".

Клясичні Приміри.

Ще з більшим натиском підкреслює проф. Овсянико-Куликовський в своїм творі „Що Таке Національність" національні краски в духовій творчости. Він каже, що загальнолюдські культурні вартости стають жерелом могучих

впливів і розвивають творчу силу на иншім ґрунті тілько тоді — коли на них лежить відзнака — печать яскравої національної творчости. Се доводить ся клясичним приміром Біблії і Християньства, як творів жидівського національного ґенія. Вони справді позначені запозиченями і впливами з ріжних сторін, та проте стали сї твори загально-людським добром. Так само мають на собі національні відзнаки: — грецька поезія, штука, наука і фільозофія; римське право та латинська література; індуські казки, байки та Будиїзм; італійська умілість часів відродженя і т. д. і т. д. Згаданий автор, так само як і Француз А. Фуле, каже, що між духовим розвитком людини й виразністю її національного облича є тісний звязок. Дословно пише проф. так: „У людий зі сталим розумом, людий з розумовими талантами від природи... національні відмінности виявляють ся дуже яскраво. І сила непохитности національности тих людий відповідає високости їхнього розуму та хисту". Справді, хиба не глубоко національні письменники та фільозофи; Гіґо, Руссо, Конт — як Французи; Байрон, Спен сер, Дарвін — як Анґлійці, Лесінґ, Ґете, Шілер як Німці: Пушкін, Турґенєв, Толстой — як Великороси-Москалї; або Сковорода, Шевченко, Драгоманів — як Українці? Тілько психічна недуга, моглаб довести подібних великих людий до втрати їх національних облич. Тої самої думки про тісне сполучене високої культурности та талановитости з національним обличем є і проф. П. Н. Арданов, який пише: „Все те, що ґеніяльне, є заразом і індивідуальне — а індивідуальне завсїгди національне. Високий степень культурного розвитку

звичайно лучить ся і з високо розвиненою національною самосвідомістю. Чим вища національна самосвідомість, тим вищий рівень культурности й навпаки. Народи, які мають найбільшу культуру — як от Французи, Німці, Анґлійці — мають також і найбільше розвинену національну свідомість".

Отже без сумніву, що культурні елементи впливають на національні і навпаки. Сей вплив проявляєть ся не тілько на розумовій праці і властивих здобутках талановитих членів кождої нації, а також і на тих культурних вартостях, які народ запозичає у других народів. Коли ми підчеркували залежність загально-европейської культури від старих культур, а також, коли ми розглядали елементи громадської культури, то вже мусіли зауважити, що народи запозичаючись культурою від других, пристосовують її, о скілько їм потрібно до своїх звичок, потреб, нахилів і душі народа; забарвлюють запозичені вартости, так би сказати, в свої національні фарби. Ще виразнійше виявляєть ся сей процес уподоблюваня при засвоюваню вартостий духової культури. В висше згаданих словах проф. Овсянико-Куликовського зазначено, що Біблія, наприклад, будучи чисто-національним твором жидівського ґенія, — має разом з тим і ознаки впливів з боку та запозичень з инших жерел. Жидівський ґеній в творчому процесі перетворив сторонні елементи і впливи так, що вони могли, поруч з оригінальними продуктами його власної творчости, утворити ціле. Або берім Християньство. Будучи релігією простих серцем галилейських рибалок, та маючи виразно зазначені риси релігії всепрощеня і братнього єднаня, Християньство в дорозі чи процесі поширюваня серед ріжних народів, в ріжних країнах, набувало скрізь в дечім відмінних форм. Перенесене в Грецію, християньство по гречуєть ся, набуває риси фільозофічної системи, яка вже ранійше була там утворена житєм і ставила жертвенники „невідомому Богу". В Греції, місце простих, всім зрозумілих евангельських заповідий в християнстві заступає холодна метафізика та діялєктика. В Римі християнство романізуєть ся, обертаєть ся в теократичну орґанізацію, в правдиву попівську імперію, з намісником Христа папою-цезаром на чолі. Місце евангельских заповідей заступає в Римі цілковита підвладність авторітетови, карности, ритуалови. В Німеччині християнство набуває риси релігійного індивідуалізму. У Франції — набуває форму громадської релігії та моралі. Християнство перенесене з Греції до руських славянських племен стає відмінним від свого жерела. Також і в межах самого руського племени ріжнить ся від себе, приміром стає воно інакшим на берегах Дніпра, а инакшим в стінах Московського Кремлю, Як відомо, московське „благочестіє" дивилось косо і на грецьку „єресь" і на „латиньство" українських вчених Київо-могилянської Академії. В той же саме час, само московське „древліє благочестє", в очах західно-европейських теольоґів, було непевним яко прикмета християньства. Чи потребуємо тут говорити про те, що Християнство на Руси хотяй давне тисячами літ, ще й дотепер заховало деякі поганські звичаї, повіря, забобони, що дивним робом сполучають ся з християнськими обрядами, приписами і надають тут Християнству

відмінний вигляд. На инших прикладах можемо побачити, що взагалї народи широко запозичають ся культурою з загально-людської скарбницї, при чому, кожда національність засвоює запозичені вартости не в їх первісному вигляді — хиба лише матеріяльну культуру — а всегда перероблює їх більше або менше ґрунтовно на свій лад, припасовує до своєї психіки, до своєї вподоби.

Приклад на Нїмцях. Аперцепція в житю народів

Силу, зміст і значінє аперцепції в народному житю добре пояснює і доводить прикладом нїмецького народу письменник Отто Бавер. Сей приклад, незалежно від нїмецького народу, може бути поширений, після відповідних змін, на кожду иншу народність.

„Ми знаємо — пише О. Бавер, — що нація яку ми взяли за приклад (нїмецька нація) на протязї віків запозичала культурні елєменти від ріжних і розмаїтих народів. Далекі прадїди нинїшних Нїмців спочатку були під великим впливом більше розвинених Кельтів, потім під впливом римської культури. До сих впливів пізнїйше долучив ся вплив Христіянства, який ввів в склад нїмецької народної орґанїзації елєменти грецької та римської культури. За часів февдалїзму — дуже великий був вплив полуднево-французької культури; за часів хрестових походів — долучив ся ще вплив італїйської та ріжних східних культур. Капіталїстичний спосіб продукції продоптав серед Нїмців шляхи для впливів італїйського гуманїзму та італїйського відродженя. Наступні віки стають свідками великого впливу Французів. Буржуазія по короткім занепадї знова прокидаєть ся до житя, підпадає впливам старої культури, та французьких, анґлїйських, нїдерляндських наук і штук. В девятнайцятім віцї (XIX) нїмецьке культурне богацтво побільшуєть ся через вплив найріжнороднїйших націй, навіть инших частин світа. І не вважаючи на все се — не може бути й мови про загин нїмецького народу і його властивостей. Сей факт пояснюєть ся національною аперцепцією. Жадна нація не засвоює чужонаціональних елєментів в їх незмінному вигляді, а все пристосовує ті запозичені елєменти до свого побуту, перетворює їх відповідно своїй вподобі. Французькі культурні елєменти були засвоєні як Нїмцями, так само і Анґлїйцями; проте в головах Анґлїйців елєменти французької культури стали чимсь відмінним від того, чим вони стали в головах Нїмців, а иншими стали вони в головах Поляків та Великоросів-Москалїв часів Катерини II.

Які Народи Гинуть.

Зі всего висше сказаного очевидним стає, як необхідним є плеканє свого „національного духового облича", як конечним є засвоювати загально-людські культурні вартости, в інтересах не лише всїх окремих національностей, але і в інтересах самої культури. Здатність до аперцепції (засвоюваня) — є для ріжних народів часто питанєм не лише духового, а то й фізичного житя, чи смерти. Коли невблагані історично-соціяльні умови ставляли народ з низькою власною культурою та мало розвиненою здібністю до засвоюваня, перед лицем вищої культури, то такий народ не видержує ваги тієї чужої культури й гине під її тягаром, як духово, так навіть і фізично. Тубольці-Індіяни

обох Америк, з приходом до Америки, Европейців, деякі вигинули, а ті, що єствують, конають з кождим роком. Тут, цікаво зауважити, що в Америці під натиском Европейців вигинули, або гинуть, не лише Індіяни-дикуни, а й такі народи як Інки, Мускази, Ацтеки, які в той час як прийшли завойовники з Европи мали досить високо-розвинену й оригінальну культуру. Про культурний стан згаданих народів в минулому свідчать як сучасники гішпанських та портуґальських завойовників, так і ті рештки побуту, архітектури, штуки та літератури, що ще й тепер знаходять ся, часом, на місцях булих осель тих народів. Перед лицем вищої европейської культури розвиток своєрідних культур американських Тубольців зовсім припинив ся; очевидно не на користь культурі, бо припинене се позбавило культуру можливостей мати оригінальні вартости. Припинене розвитку культур Інків, Мусказів та Ацтеків (в Америці) значило для тих народів не поступ, а культурний занепад, бо нім вони засвоїли все добре з европейської культури, ті культурні по-своєму народи мусїли з початку занепасти до становища дикунів — і тоді о скілько не вигинули, підноситись до европейської культурности. Отже маємо перед собою грізний перехід від одної культури до другої, в якому переході гинуть культурні вартости, занепадають, а то й гинуть народи. Сей тяжкий для „інородців" процес пояснюєть ся не самими тілько насильствами завойовників або сильнійших. Ми бачимо, як на наших очах вимирають то тут, то там ріжні підбиті поневолені народи не тілько тоді, коли їх віддано на поталу ріжним зайдам, а й тоді, коли ними щиро опікуєть ся уряд. Добрий приклад на Індіянах в Америці. Сї занепади та вимираня народів можна пояснити тілько тим, що той чи инший народ, поставлений непереможними соціяльними умовами в необхідність засвоювати нову чужу культуру, не має в своїй вдачі відповідного хисту (аперцепції), тому й нездатний витримати боротьби за єствоване поруч з чужинцями, краще і богатше озброєними культурними здобутками. Так звичайно буває, коли у народа нема здібности до зосвоюваня або аперцепції; коли-ж та здібність є, то тоді нема чого страхатись за той народ, хотяй би він як скоро запозичав ся: все запозичене буде йому на користь. Запозичене те не страшне народови навіть тоді, коли воно відбуваєть ся з примусу, з наказу власти, не повільно а раптовно. Приклад — можемо вказати на европеїзацію Росії за часів Петра І. й пізнійше; а ще більше на яскравий приклад Японії, яка не так ще давно була зовсім чужа впливам европейської культури.

Запозичаня і аперцепція — ніколи не бувають випадковими і поодинокими явищами. В житю кождого народа, відбуваєть ся постійний доплив чужих і відплив своїх рідних культурних елементів. І чим більший сей доплив та відплив в ріжних народів, чим більше число ріжних народів захоплюють своїми хвилями ті допливи та відпливи — тим більше з того користи, для загально-людської культури. Соціольоґ Бастіян каже, що в краях, де стикаєть ся більша скількість ріжнородних народів, цивілїзація — розцвитає. Сю думку д. Бастіяна, Л. Ґумлович називає „важним ствердженєм давно відомого факта!. Про таку виміну проф.

Овсянико-Куликовський каже:

„Коли уважнійше придивити ся до допливу й відпливу, то можна побачити, що найбільше культурний вплив в ріжних національних осередках мають якраз елементи, котрі самі повстали в наслідок складних, перехрестних, міжнародних впливів, та набули в своєму творчому національному осередкови найбільше яскраву національну форму. Досить згадати клясичну французьку літературу XVII віка; французьку фільозофію XVII віка; Шекспіра і Сервантеса; німецьку літературу віків XVIII і XIX; згадати фільозофію Канта, Геґеля, Шелінґа; звернути увагу на розповсюднене нової великоруської (московської) літератури в західній Европі і в Америці; на всесвітну популярність Ібсена і т. д. В усіх отсих зявищах національної творчости, і в фактах розповсюдженя тієї творчости і всесвітного впливу, тому хто добре спостерігає впадає в око передовсім те, що тут відбуваєть ся обмін кращими продуктами національної творчости, що в сім обміні головне місце належить не тим продуктам, які більше прості та лекше засвоюють ся, а навпаки — головне місце в зазначенім обміні належить тим виробам, які складнійші змістом, повільнійше і труднійше засвоюють ся, іменно через те, що на них різко відбилась національна психольоґія.

Все сказане в горі дає нам змогу щераз підкреслити, що культура будучи загальнолюдською, по походженю є ріжно-національна; а по зверхним виявам її в житю кождого народа, культура є національна. У кождого народа вона має відмінну інтерпретацію, втілена в більше чи менше ориґінальні форми, та в

брана в відмінні народні краски. Засади однакові; а відмінні: культ, звичаї, мова і т. д.

Взагалі поза-національність і національність культури — йдуть в парі. Лише люди короткозорі в один, чи другий бік, бачать в культурі або самий космополітизм, або переважно лише свої, надто улюблені, рідні, національні форми, краску й одяг. Як перше так і друге становище не є нормальним.

Перша хороба веде до забитя національної свідомости й чутя; а друга — до пересади того чутя, до зоольоґічного націоналізму. Тим часом ми бачимо, що справді науковий демократичний космополітизм хотяй він ворожий націоналізмови, ніколи не закриває очей на національні форми культури, і навіть підносить значінє національностий для культури, а часом то тут, то там вважає навіть саму культуру за національну. Слідує кілька прикладів.

Оден з керманичів соціял-демократії, Е. Пернерсторфер, вважає, що національність, в її вищій формі, є — ідеальне добро, бо „вона в найвищому своєму розвитку означає людську культуру". Всяка культура, каже далі д. Пернерсторфер, є національна .... вона бере свій початок в окремому народові і зазначуєть ся в своїх вищих формах різко виявленим національним характером. Так само А. Бебель, на міжнародному соціялістичному конгресі в Штутґарті заявив, що „культурне житє може розвивати ся тілько на основі рідної мови, на ґрунті національностей". Третий визначний діяч соціял-демократії, Жорес, сказав в промові на тім - же конґресі таке: „рідний край се — скарбниця людського ґенія та поступу, і не добре є робітникам розбивати ті дорогоцінні

посуди людської культури".

Після всего висше сказаного випливає льоґічний висновок, що:

1. Істнує тілько одна, спільна всім народам, загально-людська культура.

2. Нема ні „вищої", ні „нищої" культури, як такої, а є тілько народи, які доросли до засвоюваня більшої чи меншої, скількости загально-людських культурних вартостей.

3. Нема ні вибраних, ні занедбаних народів, а кождий з них, при відповідних умовах може стати в пригоді загально-людській культурі своєю творчістю й своїми національними формами.

4. Інтереси культури вимагають вільного розвитку всіх народів, всіх національностей без винятку, бо кождий нарід, кожда національність скорше чи пізнійше може стати жерелом самостійної, ориґінальної творчости, що вийде на користь всій людськости.

Перейдемо тепер до асиміляції, процеса, протилежного національним відродженям, яка має дуже богато прихильників серед ріжних суспільних верств, особливо — серед суспільних верств держано-пануючих націй.

АСИМІЛЯЦІЯ.

Процес асиміляції має на меті якийсь народ, звичайно політично залежний від другого, тими чи иншими способами уподобити його тому другому народови у всіх проявах щоденного культурного житя, а передовсім — в мові, звичаях, та в громадських порядках. Таке уподоблене, чи асиміляція має для всіх суспільних кляс державної, політично-пануючої нації свою особисту користь. Богатим купцям — асиміляція улекшує промислову і торговельну конкуренцію на ринках політично поневоленого народу, і увільняє торговців від того аби вчились чужу мову. Бюрократії — асиміляція дає перевагу при обсаджуваню посад в ріжних державних інституціях і дає змогу урядникам урядувати не знаючи місцевої мови, ні звичаїв. Робітникам — асиміляція улекшує змогу знаходити працю серед політично поневолених. Поза клясовій інтеліґенції (журналістам, лікарам, адвокатам, письменникам, то-що) — асиміляція, збільшує можність скорше та дороще продавати свою інтелектуальну працю. Вся політично-пануюча нація, а особливо буржуазні кляси та бюрократія — мають великий особистий інтерес з асиміляції якогось другого народа. Вони всегда кажуть, що справа варта того, щоб за неї взятись „як слід". І за неї вони беруть ся, озброюючись чим можна та вживаючи в боротьбі всего від свідомого грубого насильства до всяких замаскованих, хитрих теоретичних баламуцтв. Бюрократія пануючого народу гадає, що одноманітність державного ладу та вживане лише одної мови —

надає державі великої сили та забезпечує її могутність. Інтеліґенція пануючого народу достарчає бюрократії вчених теоретиків та діячів, які вигадують теорії про космополітизм культури, про її „висшість", чи „нищість" у того чи иншого народа. В таких вчених, які є у наймах пануючої нації, космополітизм виходить однозначним з національними формами культури пануючого народа; їх народна культура все в їх очах є вищою культурою, і то культурою для якої й варт тільки жити в світі. А всяка проча культура, то вже нища, менше вартна. А буржуазія — богаті люди— розуміючи, як ніхто, користь для себе з асиміляції чим мога більшого числа чужого народу, попирають асиміляцію всіма силами, радо приходять в поміч з своїми грішми на попиране асиміляції і всегда помагають бюрократії — підтримувати „міць та силу держави", а інтеліґенції насаджувати на чужім ґрунті їх „високу" культуру. Всю сю роботу робить ся шляхом винародовлюваня поневолених і недержавних націй, нібито в імени культури, але в сути річи на превелику шкоду для загально-людської культури.

Державні асимілятори намагаючись надати асиміляції як найбільше поступового вигляду, аби замилити людям очи і втихомирити своє сумлінє, виправдують асиміляцію інтересами загально- людської культури, кажуть, що шляхом її поширюють ся нібито, вищі форми культури. Та в тім говореню, асимілятори навмисне забувають на дві річи, а власне: що самі вони, або їх віддалені предки, коли засвоювали від своїх сусідів здобутки культури, то засвоїли від них тільки зміст, а форму надали тому змі

стови свою власну, вироблену на ґрунті своєї національної, або иншими словами, вбрали той зміст в свою одежу. Друге, — що процес засвоюваня загально-людських культурних вартостей — є процес не ґвалту та насильства, а шляхотного співділаня, добровільної виміни, й належить не до асиміляції, а до аперцепції.

Покликуваня прихильників асиміляції на невблагані, непереможні закони історії, що ведуть начеб то до злитя менших народів з більшими — також безпідставні. Правда, історія людства знає такі випадки, коли цілий народ по більше, чи менше довгих утисках переймав ся культурою в чужих формах; але то були инші часи, инші обставини, цілком відмінні від нинїшних. Давно, за часів панщини та за часів початкового капіталїзму участь в культурному житю брали тільки, нечисленні верстви духовенства, шляхотства та горожан. Решта, маси поспільства, через ріжні забобони, через кріпацтво, через обмежене в особистих правах, а то й цілковите поневолене, були майже виключені з обсягу культурного житя і культурних впливів. Та до того ще культура тих часів, була взагалї біднїйша, була під впливом універзалїзму церкви, а найголовнїйше, що передавалась не в живій мові, а в якійсь невтральній, всім чужій, переважно латинській, а пізнїйше французькій. Тоді, асиміляторам доводило ся мати діло як з меншою масою, призначеною до асиміляції, так і зменшою скількостию культурних вартостей, які вони збирались накинути, паньству иншого народа. Трафлялось так, що з асиміляцією паньства гинув національно і ввесь народ, наприклад, полабські Славяне, що майже потонули в німецькому морю. Та здебі-

льшого, так всегда не було. Здебільшого з асимільована інтеліґенція ставала просто чужою, й ворожою свому народови, що залишив ся, до слушного часу, надалї марно нидїти й примирати в темряві некультурности. Так, наприклад було з ґерманїзацією — Чехів, Словаків; а з польонїзацією — Українців, Білорусинів та Литовців.

Але суспільно-економічне житє людськости йшло і йде в тім напрямі, що захоплює у свій вир все ширші і ширші народні маси, зводить їх до купи, кладе маси одної національности проти мас другої, ставить їх лицем перед надзвичайно складною і виразно-чужою культурою, та нищить, або зменьшує привілеї окремих кляс.

Боротьба за істнованє при нових економічних відносинах та порядках, що прийшли за панщиною, вимагає негайного засвоєня можливо як найбільшої скількости культурних вартостей. І ось показало ся, що се засвоєнє можна осягнути тільки тодї, коли чужі культурні вартости пристосовуєть ся до себе, до своєї вдачі, душі чи психіки. В звязку з сим бачимо, що в західній Европі розцьвіт капіталїзму в одній половинї XIX віку привів до демократизації та націоналїзації культури. Тут ми наглядно бачимо як культура рішучо скидає з себе кастову виключність та рештки схолястичних форм. З шляхоцьких палат з панських шкіл культура та наука пішли в народ, бо так вимагали нові потреби нових часів.

Розбудженє завмерлих народів.

Сї нові економічні і соціяльні відносини, подиктовані капіталїзмом, та ся демократизація культури викликали, поруч з революційним рухом, і нечуваний досї рух національний — рух який вивів на широку житєву арену цїлу громаду, здавалось, навіки завмерлих народів. В інтересах широких мас, тепер збирались окрушини давно минулого. Почали відгребувати національні ознаки: мову, побут, лїтературні на народні памятки словесности, історію — все старанно досліджувалось, розбиралось як ґрунт для нового культурного житя, ставало формами, в які виливалась доси чужа, малозрозуміла культура. Разом з сим, вийшла з народа й нова, правдиво національна інтеліґенція, що стала творити для кождого свого народу культурні вартости в національних формах. Отже новий економічний лад, наче той казковий чарівний принц, розбудив до житя не одну красуню націю, що спала в простому, занедбаному, й загулюканому народови сотки років.

Чи витати нам се розбудженє народів, чи жалувати над ним? Не вагаємось сказати, що кожда поступова людина мусить тілько витати сей рух відродженя приспаних народів. Зрештою, навіть вороже відношенє до сего розбудженя з якого би оно боку не походило все одно безсиле стримати розвиток розбудженя безсиле як безсилими є люди припинити творенє хмар. Ся безсилість ворогів національних відроджень очевидна і виявляєть ся вона хочби в тій запеклости, в тій жорстокости та некультурности, з якою асимілятори ріжних марок, як „гакатисти", „вшехполяки", „обрусителї" і другі, борять ся з немилими їм змаганями до національно-культурних відроджень ріжних недержавних і доси, навіть, культурно не

самостійних націй. Одначе ніякими греблями ніхто не здолає спинити гірського потоку, що має безнастанний доплив води з снігового верхівя; потік прорве, або обійде греблю, поставлену на його дорозі, і понесе свої води далї, до широкого моря. Чи не теж саме і з національними рухами, з національними відродженями, що черпають сили з глибин народного самопізнаня і законів соціяльного розвитку, та рвуть ся винести той чи инший народ з його оригінальною культурною творчістю в широке море загально-людського поступу? Загальні засади національних відроджень, так глибоко гніздять ся в самій природі економічно-соціяльних зявищ, що вороже відношенє до них з боку окремих одиниць, чи цілих суспільних кляс, може хиба тілько загальмувати його розвиток, затримувати темп його кроку. Ми маємо повну рацію чекати національно-культурних рухів скрізь, де для них є економічні і соціяльні перед-умови, хоч несприяючі обставини може доси гальмували виявленє тих рухів. Житє довело, що національно-культурні відродженя австрійських Славян відбились як найкористнійше на положеню тих Славян, а також і на поступови загально-людської культури. Те, що мибачимо на прикладі австрійських Славян, може бути порушене і на кожду иншу народність, що опинилась, чи може опинитись в такім самім положеню.

Яка би не була бідна на культуру та, чи инша національність, але кождий щирий прихильник культурного поступу мусить не забувати, що розцвіт загально-людської культури серед кождого народу можливий тільки на грунті національних відмінностей того народу.

Нищенє тих національних відмінностей, або постійне гальмованє свобідного засвоюваня — робить цілій людськости дуже велику шкоду.

Правдивість вище зазначеного, як і шкідливість через занедбанє в культурі національних красок, можемо побачити хоч би з наступного.

В російськім журналї „Русская Мисль", в статї „На ріжні теми" (1911 р. І. книжка) д. П. Струве висловив ся між иншим, що український культурний рух в Росії, через непереможну силу історично-культурних обставин, є засуджений на нидїнє і безплідність, а українське населенє на з московщенє. У відповідь на сей острий, але зовсїм немотивований засуд, д. Українець в V. книжці тогож таки журнала доводить, що коли б справдї так сталось з укр. народом і його справою, як то пророкує д. П. Струве, то себ було тільки на велику шкоду загально-людській культурі, що доводить д. Українець сам на собі. Д. Українець в тій відповіди каже про себе таке:

„Я народив ся в одному з найбільше великих, отже значить, обрусїлих, змосковщених міст України .... походжу з дуже інтелїґентної і в значній мірі обрусїлої родини. Володію не тільки великорусскою (московською) та польською, але й чужосторонними мовами... Я навіть пишу на них, а проте і до сього часу клену свою долю за те, що я виховував ся не в рідній школї, що за часів дитиньства я мало чув рідних пісень і звуків, що моя фантазія скупчувалась не на рідних казках, що з лїтературою я познайомив ся не на рідній мові, і що ріс чужий тому народови, серед котрого я жив, чужий моєму

рідному народови. Тільки за юнацьких вже часів я почав уважно студіювати українську мову, познайомив ся з українською піснею, поезією та літературою, полюбив український театр, і я тепер вважаю, та й завжди вважав, що тільки з сього часу я почав робити ся освіченою і культурною людиною. Те, що я пережив душею, за часів, коли знайомив ся з українством, — надзвичайно поширило мою здатність відчуваня. Тільки з того часу на мене стала робити глибоке, непереможне вражінє великорусска і европейська лірика. Тоді ж таки я відразу збагнув суть драми, і у мене склав ся цілком инший погляд на літературу".

„ Ви запевняєте, — пише далї д. Українець до п. Струве, — що українська культура ще не істнує. Може бути, що й ваша правда. Але чи не дивно, що ті елєменти, з котрих мусить скласти ся або вже складаєть ся українська культура, зробили мене освіченою й культурною людиною?"

Так каже про вагу національного ґрунту в культурі високо — інтеліґентна і з широкою европейською освітою людина. Щирість тону в вище наведених словах робить лист д. Українця справжним „человіческим документом".

Коли рідний, національний ґрунт стає необхідним для культурного розвою інтеліґента, що вже почасти від того ґрунту був відірваний, то о стількож сей ґрунт необхіднїйший там, де йде мова про поширенє культури серед широких народних мас. Тут траґізм духового незадоволеня та розладу, що повстає на ґрунтї поверхового засвоєня культури в чужих національних формах, — приносить ще більше тяжкі, просто руйнуючі наслїдки; з тою хиба відміною, що сей траґізм не відчуваєть ся так остро посеред мас, бо маси ті позбавлені ще належної інтеліґенції. Маси народні, здебільшого, почувають себе просто беззбройними і неспроможними на оборону перед натиском асиміляції, яка доводить їх до становища якихсь культурних виродків з надзвичайно лопсованою психікою.

Звязок між людською думкою і мовою.

Давно доказано наукою, що між психольоґічним процесом думаня та мовою людини — істнує як найтїснїйший звязок. Німецький учений Вільгельм Гумболт, в своєму знаменитому творі про ріжниці в мовах, каже, між иншим, про той звязок, що мова є знаряд до виявленя думки. Без мови немає думок. Людська думка родить ся лише в злуці з мовою. Відмінности в мовах залежать від духовних відмінностей окремих народів, і кождий народ виявляє своєю мовою властивий йому триб думок і поглядів. „Мова", каже В. Гумбольт, — се світогляд, Людина мислить образами, а думки висловлює символами, що дають ся їй в рідній мові. І чим ся мова богатша на образи, чим влучнїйші її слова, символи, чим в більше згідну систему вони уложені, тим лекше у людини відбуваєть ся процес думаня, тим кращою зброєю для засвоєня здобутків вищої духової культури вона володіє. Але якоюб не була чи багатою, чи бідною та, чи инша рідна мова, одначе кожда з них може стати і мусить стати для народа, що її засвоїв, знарядом поширюваня культури, бо тільки при сїй умові увесь народ може бу-

ти прилученим до користаня культурними благами. Після сего, неупереджений читач сам буде міг судити про те, яку зброю вложено в руки людини для засвоюваня культури така буде прозорість думки у неї. Який світогляд може мати людина, яка в своїй мові вживає такі слова „перлини", як: „я поїл коней" (з московська), замість „я напував коней; в Америці приміром „я лайкую", або „бом лише ґадемує"; або як записані в одній книжці Б. Грінченка, зразки мови українських селян, що зазнали на собі впливів асиміляції. Якаж має бути нікчемна змістом і шкідлива впливами та „культура, що йде в парі з подібною до наведених зразків мовою! А мова та, як бачимо, заступає місце вельми поетичної української мови, богацтвом якої захоплювались навіть чужинці: як Великорос Пушкін, Поляк Міцкевич та другі. Отже процес асиімляції на Україні, і серед наших еміґрантів в Америці, що веде до знищеня такого культурного богацтва і знаряду культури як рідна мова українського народу, а натомість поширює смішний „жарґон" ,є в великій, і дуже замішній мірі шкідливий для культури, як українського народа так і загально-людської.

І справді, ми бачимо, що на Україні і в Америці, де всякі охочі асимілятори хочуть ширити культуру в чужій нашому народови мові, — рівень тої культури значно нижчий як він є там де культура ширить ся між нашим народом в рідній українській мові. Те, що на Україні є так великий процент неписьменних поясняєть ся лише тим, що царські власти хотіли ширити на Україні культуру лише в московській мові.

Богато прикладів культурного занепаду під впливом асиміляції дає Угорщина. Мадяризація угорських недержавних народів — Українців, Румун, Німців, Словаків — доводить тут до духового і матеріяльного занепаду, часто до цілковитої неграмотности та зубожіня. Бо, перше ніж засвоїти чужу культуру, широкі народні маси мусять позбути ся своєї культури, занепасти до цілковитої некультурности. Під самим Будапештом, осередком мадярської культури, живуть громадки німецьких селян, про котрих оден соціял-демократ дав такі відомости:

„Діти згаданих селян Німців по шість років вчать ся в мадярській народній школі, але вийшовши з неї, вони вже через й—2 роки зовсім забувають мадярську мову. Селяни Німці зовсім безпорадні; фактично стоять поза — державою, бо мадярська по мові адміністрація, суд, часописи — все се для них книга запечатана сімома печатями. В той же час, їм стає також не приступною і німецька книжка і мова. І чи тут користь для культури і людства? Доки у з мадяризованих Німців зостаєть ся щось із рідної мови, вони не в силі засвоїти чужу мову, але їм стає чужою вже й літературна німецька мова. Як що тільки Мадярам сприятимуть обставини, досягти свого в справі мадяризації недержавних угорських національностий, то се дасть половині селянського населеня Угорщини найменше два поколіня безграмотних та економічно зубожілих.

Чи може бути острійший акт оскарженя проти асиміляції за її, тяжкі провини проти культури, як два висше наведені приклади культурного занепаду через асиміляцію Українців та

угорських Німців.

Після висше сказаного, непорозумінєм видадуть ся слова відомого російського публіциста з поступових кругів П. Б. Струвого звернені ним проти національних культур, а проти української — з'осібна. П. Струве не вагаєть ся стати оборонцем асиміляції. На його погляд, то в Росії не є бажані національно-культурні відродженя народів, бо як він пише: „не може бути жадного сумніву в тому, що аби поставити яку небудь з культур народів Росії побіч з великоруською і довести її до тої самої висоти буде треба масу засобів і сил, які при инших умовах пішлиб не на національне розплоджуванє культур, а на підвисшенє культури взагалі. Я глубоко переконаний, що утворенє середної школи з українською викладовою мовою було б штучним та нічим не оправданим марнотравством психічних сил". Так говорить російський націоналїст-лїберал. Так говорять і пишуть всї асимілятори дужих державних народів. Автор Струве, якого тут наводимо є дальше тої думки, що „на всїм просторі Росії, крім Фінляндії та Польщі, перехід і прилученє до великоруської (московської) культури — значить перехід на вищий степень культури.

Погляди висказані п. Струве, не є, звичайно, поглядами всего поступового великорусського громадяньства, але вони є типовими поглядами на національно-культурні „сепаратизми", які зустрічаємо серед значної частини ровінїстично-патріотичних Великоросів (Москалїв). Знайдемо таких і в Німеччинї, і в Анґлії і в Америці.

Як бачимо, п. Струве засуджує на асиміляцію цїлий ряд народів російської імперії, між якими є народи, як от: Литовці, Українці, Латиші, Грузини й инші, що зробили вже більше-менше значні кроки на шляху націоналїзації культури. Погано лише, що п. Струве і його однодумці, в своїм обожуваню культури взагалї не йдуть вже до краю. Вони, як вороги розмножуваня національних культур, повинні бути консеквентними й дати перший приклад, культурної безсторонности і зречись національної великорусської (московської) культури й переняти ..... ну хоч би культуру анґлїйську, бо ж анґлїйська культура по словам п. Струве, вища від великорусскої. Одначе з таким проєктом, нїхто з поміж російських патріотів — асиміляторів не виступає. Нїхто не докоряє російському цареви Петрови Великому, за „марнотравство психічних сил", коли він змагав ся пересадити західно-европейську культуру на московський ґрунт, а не казав, щоб просто взяти і пошитись в Німців, Французів, або Анґлїйців, і відразу стати на вищий степень культури. Отже не йдуть до таких консеквентних висновків, то, хотяй роблять нельоґічно, але що до великорусскої національности — то мають рацію. Вони мають право сказати своїм противникам, що колиб Москва часів Петра Великого приняла, скажемо, анґлїйську культуру, ввійшлаб в сю культуру з головою, то культурний світ не мав би Пушкина, не мав би Толстого, Достоєвського, Турґенєва, яких дала тому світови великорусська національність, зостаючись ориґінальною великоруською (московською) національностию. Але так самож маємо право сказати й ми — Українці, маса призначена п. Струве на з асимільованє, що

колиб український народ, тепер біднійший культурою як Москалї, зрік ся і тих невеличких початків культури, які доси надбав, та тих решткiв, що доси встояли перед асиміляційним навалом, — то так само культурний світ не мав би Шевченка, Грінченка, Драгоманова, Франка, і цілого ряду инших, більше або менше талановитих і ориґінальних поетів — письменників, які будучи національно-українськими — мають разом з тим і загально культурне значінє.

Тим часом дійсне марнотравство психічне сил, відбуваєть ся як раз при процесї винародовленя, себ то — як раз при роботї самих панів асиміляторів. При асиміляції дійсно нищить ся великої ваги психічна сила, що зветь ся психічним автоматизмом.

Психічний автоматизм виявляєть ся в богатьох наших вчинках, як наприклад, ходженю, читаню, писаню, говореню, а також в психольогічних способах думки та в моральній функції сумлїня. Все се є капітал, богацтво, яке кожда людина набуває в формі готового досьвіду попередних поколїнь того національного осередку, серед якого вона почала жити. Капітал сей кождий з нас непомітно доповняє своїми спостереженями від перших днів свого розумового житя на національнім ґрунтї. Очевидно, що психічний автоматизм „зберігає величезну масу енерґії, бо передовсім всї самочинні акти не потребують жадного з'усиля думки і волї, відбувають ся самі собою, не витрачують психічної сили, а крім того, ще й через те, що вони не тілько не відвертають уваги, але, навпаки спріяють скупченю її на тій свідомій працї, відносно якої, та чи инша

автоматична праця є нічим иншим, як тілько засобом, знарядом або допомагаючим моментом. Всяка творчість виникає на ґрунтї психічного автоматизму і розвиваєть ся коштом енерґії, що містить в собі той останний. **Автоматичний „апарат", що стає за підставу національної творчости і заховує необхідну для неї енерґію — се рідна мова, що досягла в своєму розвиткови відомого степеня і стала виразником (орґаном) висшої думки. Але, щоб рідна мова стала таким апаратом, треба, щоб вона невідмінно не переставала бути рівночасно з тим і виразником думок щоденного житя, знарядом повсяк-денного психічного обмінюваня".** Так пише проф. Овсянико-Куликовський, в своїй розвідцї „Що таке Національність".

Отже вага плеканя і розвою **рідної мови** — очевидні. А асимілятори всякого крою є тої гадки, що культура творить ся і поширюєть ся взагалї в залежности від поширеня їм (асиміляторам) рідної мови і, на підставі сеї хибної думки, в імя культури, не вагають ся відбирати у всяких народів, живі народні мови. Помильність та шкідливість такої думки — очевидні. Якаб не була близькою мова асиміляторів до мови тих, кого вони хочуть з асимілювати, — але всеж таки та перша мова довгий час, через зрозумілі причини консерватизму народних мас, не матиме змоги стати для з асимільованих **„знарядом повсяк-денного психічного обмінюваня"**, отже, згідно з висше наведеною формулою проф. Овсянико-Куликовського, не матиме змоги стати для них й знарядом культури. Що найбільше, асимілятори, накидаючи свою мову другим, — можуть приєднати до себе не трівкі в національних перекона-

нях панські верстви; для цілого народу, який скрізь чим далї то все більше починає набувати значіня в культурно-національному житю, те накидуванє чужої мови — має той наслїдок, що анї не поширює накидуваної мови, анї не зберігає в чистотї своєї рідної, а приносить зріст дикого жарґону, в якому нївечить ся і рідна мова народа і мова асиміляторів. Серед таких обставин нікчемний, штучний жарґон стає знарядом „культури", набуває значіня автоматичного апарата, необхідної умови успішного розвитку вищої, творчої діяльности людини! Чи може бути більша іронія!!!

Тим-часом, ми бачимо, що навіть ґеніяльні творцї на царині слова — й ті стоять в своїй творчій діяльности в великій залежности від **рідної їм мови.** Ось приклади: Адальберт фон-Шамісо, величезний поетичний талант котрого розвинув ся в Ґерманії й на німецькій мові, завжди поперед писав свої піснї рідною йому французькою мовою, а тодї, коли вони вже виливались з серця, переписував їх німецькою мовою. Ґеніяльний Гоголь, що був з походженя Українцем, але через полїтично-соціяльні умови став російським письменником, приніс з собою в російське письменьство мову, густо забарвлену українським елементом. Уважний дослїдник лїтературного стилю і мови Гоголя, проф. Мандельштам, після докладного перестудійованя творів Гоголя, приходить до переконаня, що розбудженє творчої думки у того йшло по колії рідної мови, що рідною мовою Гоголь виявляв як найбільше глубоку художність та правдивість. Проф. Мандельштам зауважив у Гоголя, що він мислив образами і по граматичних законах, властивих україн-

ській мові, а в думках вже переказував звороти та слова, слово в слово пристосовуючись до великорусської (московської) мови. Се ненормальне становище в творчости Гоголя — думанє мовою українською, а намаганє говорити мовою великорусською — довело до того, що Гоголь сам не знав себе, не знав, хто він під взглядом національним. Се хитанє „між двома душами", як гадає, наприклад, письменниця панї Ефіменкова, в значній мірі спричинилось до психічної недуги Гоголя.

Що до другого ґеніяльного Українця Шевченка, то він був поетом тілько тодї, коли він писав **рідною йому українською мовою.** Твори Шевченка, написані великорусською мовою, хоч би навіть на одну й туж тему з написаними в українській мові, — позбавлені не то що ґеніяльности, а просто середної лїтературної талановитости. Се маєть ся так, що до людий обдарованих від природи ознаками талановитости, і навіть ґеніяльности, людий вражливої та чутливої душі. Щож до людий звичайної духової здібности і розвитку, то в них психольоґічні й инші наслїдки відірваня від рідної мови, значать — духове самовбійство народу й матеріяльне з'убожінє.

З дійсним, не вигаданим марнотравством психічних сил, що має місце при асиміляції, треба, між иншим, пояснити і те зявище, що не вважаючи на давню денаціоналїзацію величезної більшости української інтеліґенції, яка поповняє собою ряди великорусської інтеліґенції, та українська з асимільована інтеліґенція відограла в утвореню великорусскої національної культури дуже незначну ролю. Коли не рахувати виключно ґеніяльного Гоголя, ко-

трий, не вважаючи на свою ґеніяльність, писав в великорусскій мові, то ніхто з Українців в Росії не висунув ся на перше місце. А се тому, що вони зреклись бути собою. Короленка в сім разї не можна брати на увагу, бо по походженю він стілько Українець як і Поляк. А як що і трафлялось, що хтось із Українців все таки виходив в перші ряди, як наприклад, Костомаров серед учених істориків, то се сталось власне тому, що Костомаров був творцем не тілько великорусскої, а і, переважно, української культури. Виходить, що навіть для великорусської культури булоб лїпше, тратилоб ся менше психічних сил і енергії, колиб Українці вчились в українській мові, творили культуру на український собі рідний лад, і не пхались в чужих, так як нам всюди радять асимілятори..

Від прихильників асиміляції досить часто можна почути думку, що коли ще, мовляв, асиміляція йде, тупо серед різко відмінних етнічно ґруп — як Анґлїйців і Українців; то зовсім не те серед ґруп етнічно споріднених — як Москалів і Українців; де процес асиміляції на користь культурнїйшої і дущої ґрупи йде, нібито, безупинно і не вблаганно не з доброї чи лихої волї тих чи инших чинників, а через те, що мовляв, такий вже закон природи, такий вже вирок невблаганої історії. Тим часом приклади свідчать, що навіть найбільше племінна спорідненість, вкупі з близкістю мов і довгочасним спільним державним житєм, безсильні перевести асиміляційний процес до кінця, як що тілько в народі, що підпав асиміляції, прокинулась національна самосвідомість.

Історія польонїзації Українців в Австрії й обрусїня в Росії — дають яскраві тому приклади. Яскравий довід правдивости зазначеної в горі думки дає також Норвеґія, історична доля якої, аж до недавних часів в великій мірі була подібна до долї України.

Як Україна, втративши на ранній порі свого історичного житя полїтичну самостійність, переходила під зверхність дужчих своїх близьких сусідів, Польщі та Москви, так само й Норвеґія переходила від Данії до Швеції то знов навпаки, аж доки не виборола собі в 1902 роцї полїтичної самостійности. Спільне культурно-полїтичне житє протягом більше як чотирох столїть з спорідненою по племінному походженю, по мові і вірі Данією — довело Норвеґію до цїлковитої денаціоналїзації, на користь „данської" культури. Тілько з кінцем XVIII віку в Норвеґії почали виявляти ся перші ознаки національної свідомости, що значно почала зростати з часу відірваня волею держав, Норвеґії від Данії і прилученя її до Швеції. Та вплив данської асиміляції був в Норвеґії остілько дужий, що, навіть вже після здобутя цїлковитої державної самостійности, серед норвежської інтеліґенції було богато прихильників „зданщеня". Та на все те досить сказати, що із трох сучасних письменників норвежських, які зажили собі і своїй вітчинї світової слави: Бьєрнсон, Ібсен і Кнут Гамсун, — тільки Гамсун цїлком переняв ся поглядом необхідности національзації культури в Норвеґії; Ібсен був прихильником визнаваня норвежської мови, як тільки домашної (провінціоналїзму), а не лїтературної; а Бьєрнсон, не зважаючи на свій щирий демократизм, був завзятим данофілом і, навіть, оден час аґітував проти поширеня прав норвежської мови.

Одначе, не вважаючи на всї перешкоди з боку й непорозуміня в самім народї, Норвеґія з кождим днем все більше й більше освободжуєть ся з під впливів Данії. Се увільнене йде тим скоршим кроком, чим все більше й більше справи полїтики й культури стають в Норвеґії справами всего народу.

Отже приклад Норвеґії як найкраще доводить, що навіть там де на перший погляд все ніби забеспечує успіх асиміляції навіть там асиміляція скорше, чи пізнїйше зустрічаєть ся з своїм смертельним ворогом, з національним відродженем. Широкі маси кождої нації, в протилежність одиницям із інтеліґенції, по своїй психіці не здатні, так наскрізь проймати ся чужими формами культури та й не почувають в сьому потреби, отже борють ся проти асиміляції то несвідомо, пасивною силою консерватизму, то свідомо, активною силою природного поступового націоналїзму. А, що загально-людський поступ скрізь доводить до рівноправства та свідомости, то сам собою стає очевидним звязок між тим поступом та національними відродженями ріжних народів. Відродженя сї скрізь виявлялись як з найбільшою силою саме тодї, коли широкі народні верстви щиро проймали ся ідеями загально людського поступу і — навпаки.

Після наведеного, здавалоб ся, що змаганя ріжних народів до національних відроджень — мусїлиб викликати скрізь тілько симпатію та допомогу з боку щирих прихильників поступу — та воно буває инакше. Ми вже зазначили, що каже п. Струве російський - патріот і поступовець; те саме кажуть і роблять Нїмцї супроти Поляків в Познанї; австр. Нїмцї супроти Чехів у Відни; Чехи проти Поляків в Сілезії; Поляки проти Українців в Галичинї; а навіть і в тій далекій і нібито свобідній Америцї і Канадї роблять те саме проти наших і других еміґрантів пануючі там народи. А вся та робота асиміляторів стромляє лише ломаки в колеса культури, гальмує її хід і лишає наслїдки вельми шкідливі дійсним інтересам культури.

Все попереду сказане свідчить, що наслїдки асиміляції не мають нїчого спільного з завданями правдивого поступу, який має за цїль підняти на вищий степень культури не лише окремі одиницї, кляси і стани, а весь народ, всїх. Стає також після сказаного зрозумілим, **що осягнути той вищий степень культури кождий народ зможе тілько тодї, коли засвоювати ме загально-людські культурні здобутки в своїх національних формах;** а всї народи причинять ся до розвою культури тілько тодї, коли доростуть до національної самосвідомости.

Висновки, зроблені нами в кінци першої частини, дають цїлком певну відповідь на пору шене на вступі питанє про те, котрий з ворогуючих таборів асиміляторів та прихильників національних відроджень справдї є поступовим і по правдї може уважати свою працю — працею в інтересах культури. Ми бачимо, що недоцїнюванє, а тим більше поборюванє національних елементів, гальмує поступовий рух; бачимо, що асиміляція забиває жерела, з яких живить ся загально-людська культура і, що з винародовленем (асиміляцією) того чи иншого народу — рабуєть ся людськість з оригінальних творчих культурних сил.

Загальний висновок про значінє національ-

ного елементу в культурній творчости і житю є, що: **шлях до загально-людського лежить крізь національність, а не через неї, чи побіч неї.**

ЧИТАЙТЕ! ЧИТАЙТЕ!

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді, яка виходить що тижня на 16 ст.
Український Голос коштує на рік 2 доляри.

Український Голос подає найбільше вістий з України, дописий з житя Українців в Канаді і ріжних вістий з цілого світа.

В Українськім Голосї знайдете наукові статї розвідки, оповіданя і богато всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос, будете мали в нім найліпшого приятеля, з яким ніколи не розстанетесь.

Передплачуйте отже Український Голос і заохочуйте других до передплати сеї часописї. Нехай не буде анї одної української хати в Канаді, в котрій не знаходив би ся Український Голос!

ПЕРЕДПЛАТУ ПОСИЛАЙТЕ НА АДРЕСУ:

Ukrainian Voice

Box 3626, Winnipeg, Man

В. У. Голосї дістанете всякі книжки— жадайте катальоґа, який висилаємо ДАРОМ.